

НПП Мезинський

НПП “Мезинський” знаходиться в північній частині Коропського району Чернігівської області. Його створено Указом Президента України № 122 від 10 лютого 2006 року. Згідно цього Указу площа НПП становить 31035,2 га, в т.ч. у постійному користуванні – 8543,9 га. Парк підпорядкований Мінприроди України.

За фізико-географічним районуванням (Екологічна енциклопедія, 2006) територія належить до Мішанолісової зони, Поліського краю, Новгород-Сіверського Полісся. За геоботанічним районуванням (Національний атлас України, 2008) територія належить до Європейської широколистянолісової області, Східноєвропейської провінції, Лівобережнополіського округу дубово-соснових, дубових, соснових лісів, заплавних лук і евтрофних боліт. Абсолютні відмітки території від 125 до 212 м. Територія НПП “Мезинський” знаходиться в межах Понорницького лесового острова, найбільшого вздовж Десни в межах України.

Рельєф території дуже почленований. Долина Десни та її правобережні притоки, балки та яри розрізають всю товщу антропогенових та палеогенових відкладів і глибоко врізаються в товщу відкладів крейди. Основними ґрунтовірними породами є лесовидні суглинки, що підстилаються мореною. Ґрунтовий покрив НПП “Мезинський” характеризується переважанням на плакорних ділянках сірих опідзолених пилувато-легкосуглинкових, супіщаних і дерново-середньопідзолистих супіщаних і суглинкових ґрунтів, а також чорноземів опідзолених. В заплавній частині НПП ґрунтовий покрив досить різноманітний, зокрема поширені алювіально-дернові та торфово-болотні ґрунти.

Фрагментарно флористико-геоботанічні дослідження території НПП “Мезинський” проводилися на фоні більш загальних питань розробки геоботанічного районування України та підготовки роботи “Рослинність УРСР”. Існують публікації про луки (Афанасьєв, 1941, 1978, Шеляг-Сосонко, 1966, 1970, 1971; Мулярчук, 1958), лучно-степові угруповання (Сакало, 1950), ліси та лісові види (Барбарич, 1955; Слободян, 1963; Мулярчук, 1962, 1965, 1970), водні угруповання і види (Дубина, 1978, 1982; Семеніхіна, 1978, 1982). Відомості про територію парку наводяться також в узагальнюючих роботах з флори і рослинності Українського Полісся (Барбарич, 1955; Андрієнко, Шеляг-Сосонко, 1983).

З початком проектування Мезинського НПП пов'язані більш інтенсивні і комплексні дослідження цієї території (Андрієнко та ін., 1982; Устименко, 1983). Пізніше в рамках вивчення природно-територіальних комплексів Чернігівщини з метою створення нових природно-

заповідних територій та побудови екологічної мережі регіону вивчення рослинного світу тут здійснювали С.М. Панченко (2003, 2007, 2008), Ю.О. Карпенко (2007, 2008). В статті С.М.Панченка і В.А.Онищенко (2005) подається докладна характеристика широколистяних лісів з наведенням геоботанічних описів. Відомості про зростання окремих рідкісних та пограничноареальних видів цієї території наводяться в роботах С.О. Мулярчука (1962), К.А. Семеніхіної (1979), П.М. Устименка (1982, 1984), П.М. Устименка і Т.Л. Андрієнко (1982), Ю.О.Карпенка (2002, 2004, 2006-2009).

Ліси займають бл. 38%, луки – 16% території, болота – 1%, водойми – 3%. Вододільні простори розорані. Орні землі займають 35%, під забудовами і дорогами знаходиться 7% площі території парку.

На території НПП “Мезинський” переважає лісова рослинність, представлена переважно широколистяними лісами, в яких дуб звичайний (*Quercus robur*) майже завжди формує перший ярус. Другий ярус створюють липа серцелиста (*Tilia cordata*), клен гостролистий (*Acer platanoides*). У ландшафтному заказнику “Рихлівська дача” є грабово-дубові ліси, а в ботанічному заказнику “Вишеньська дача” – ясеніві.

Чисті дубові ліси займають значні площі в центральній частині НПП “Мезинський” на схилах ярів і балок різних експозицій, а також вкривають плато на нерозораних ділянках. Густий підлісок формує ліщина звичайна (*Corylus avellana*). В трав’яному покриві домінують в залежності від екологічних умов яглиця звичайна (*Aegopodium podagraria*), зірочник лісовий (*Stellaria holostea*), осока волосиста (*Carex pilosa*), маренка запашна (*Asperula odorata*). Типовими видами є чина весняна (*Lathyrus vernus*), копитняк європейський (*Asarum europaeum*), фіалка дивна (*Viola mirabilis*), переліска багаторічна (*Mercurialis perennis*). Липово-дубові та кленово-липово-дубові ліси, основні масиви яких зосереджені в урочищах біля с. Великий Ліс, займають вузькі міжбалочні шпилі та круті (25-35°) схили. Перший ярус сформований дубом з домішкою ясеня звичайного (*Fraxinus excelsior*). Другий ярус нижчий на 4-6 м, утворений липою серцелистою (*Tilia cordata*) та кленом гостролистим (*Acer platanoides*). В трав’яному покриві домінують яглиця звичайна (*Aegopodium podagraria*) та осока волосиста (*Carex pilosa*). В західній частині парку зустрічаються грабово-дубові ліси, серед них найбільш поширеними є ліси з домінуванням осоки волосистої (*Carex pilosa*). Широколистяні ліси парку багаті на весняні ефемероїди. Переважаючими видами серед них є анемона жовтецева (*Anemone ranunculoides*), пшінка весняна (*Ficaria verna*), ряст порожнистий (*Corydalis cava*), високу постійність мають зірочки жовті

(*Gagea lutea*), ряст ущільнений (*Corydalis solida*) і, що є характерною рисою цієї території, ряст проміжний (*Corydalis intermedia*).

Ділянок зі старими деревостанами на території парку збереглося мало, переважають ділянки, сформовані деревами, вік яких переважно 30-60 років.

На давніх порубах корінних дубових, липово-дубових, кленово-липово-дубових лісів сформувалися похідні угруповання, представлені осиково-березово-широколистяними лісами, що розміщені переважно в східній частині НПП, та березовими лісами, що зростають у північній його частині.

Типові для Лівобережного Полісся вільшняки на території НПП розміщуються в притерасних зниженнях, а також в пониззях долин малих річок – приток Десни (Студинки, Хворостинки, Восковухи, Криски, Бистриці).

За флористичною класифікацією рослинності природні мезо-фільні широколистяні ліси цієї території мають перехідні риси між кількома асоціаціями, які географічно заміщують одна одну. Більша їх частина найкраще відповідає асоціації *Mercurialio-Quercetum Bulokhov et Solomeshch* 2003 союзу *Querco-Tilion*.

Більшість лісів Мезинського НПП (67% лісовкритої площі) становлять похідні угруповання, які є протиерозійними насадженнями різного складу вздовж корінного берега р. Десни та на схилах ярів. Це переважно культури берези (*Betula pendula*) та робінії (*Robinia pseudoacacia*). Культури берези мають багату флору, тут представлені як лісові, так і лучно-степові види. Ці ліси поступово наближаються за видовим складом до природних листяних лісів. У культурах робінії (*Robinia pseudoacacia*) переважають нітрофільні види: кропива дводомна (*Urtica dioica*), хміль звичайний (*Humulus lupulus*), чистотіл звичайний (*Chelidonium majus*), підмаренник чіпкий (*Galium aparine*), розрив-трава звичайна (*Impatiens parviflora*). Підлісок часто утворює бузина червона (*Sambucus racemosa*).

Луки на території НПП “Мезинський” зосереджені переважно в заплаві Десни, в меншій мірі в заплавах її приток, які частіше заболочені. В межах парку заплава Десни має ширину 2-4 км і характеризується відсутністю заплавної лісової та незначною кількістю чагарників, що свідчить про активне використання цих лук як сіножатей та пасовищ. Вони представлені справжніми і болотистими луками, серед перших переважають луки з домінуванням китника лучного (*Alopecurus pratensis*) та мітлиці тонкої (*Agrostis capillaris*). Зниження навколо озер-стариць займають болотисті луки, представлені угрупованнями бекманії звичайної (*Beckmannia eruciformis*) та мітлиці повзучої (*Agrostis stolonifera*).

Суходільні луки представлені угрупованнями формацій мітлиці велетенської (*Agrostis gigantea*) та костриці овечої (*Festuca ovina*). На схилах правого корінного берега Десни, підвищених ділянках поширені остепнені луки з переважанням мітлиці виноградникової (*Agrostis vinealis*) та тонконогу вузьколистого (*Poa angustifolia*). На крейдяних ділянках відсутні специфічні крейдяні види (Мулярчук, 1965). Домінантами і співдомінантами є тонконіг вузьколистий (*Poa angustifolia*), тонконіг стиснутий (*P. compressa*), лядвенець український (*Lotus ucrainicus*) та костриця овеча (*Festuca ovina*).

Болота на території НПП зосереджені в заплаві р. Десни, більш заболоченою є лівобережна її частина. Болотна рослинність представлена евтрофними трав'яними болотами, серед яких переважають угруповання осоки гострої (*Carex acuta*) та лепешняку великого (*Glyceria maxima*). Лісових боліт мало, вони поширені у долинах малих річок та представлені угрупованнями вільхи чорної (*Alnus glutinosa*).

Водна рослинність НПП "Мезинський" найчастіше представлена угрупованнями формацій глечиків жовтих (*Nuphar lutea*), латаття білого (*Nymphaea alba*), латаття сніжно-білого (*N. candida*), плавуна щитололистого (*Nymphoides peltata*), рдесників пронизанололистого (*Potamogeton perfoliatus*) та блискучого (*P. lucens*), різьки алоеvidного (*Stratiotes aloides*) та куширу темнозеленого (*Ceratophyllum demersum*). Серед прибережноводних ценозів, які розміщуються невеликими смугами неподалік водойм та заростаючих стариць, поширені угруповання очерету звичайного (*Phragmites australis*), лепешняку великого (*Glyceria maxima*), куги озерної (*Scirpus lacustris*), сусака зонтичного (*Butomus umbellatus*).

До Зеленої книги України (2009) занесено такі виявлені в парку угруповання:

угруповання формації глечиків жовтих (*Nuphareta luteae*) – р. Десна, заплавні озера Десни;

угруповання формації латаття білого (*Nymphaeeta albae*) – р. Десна, заплавні озера Десни;

угруповання формації латаття сніжно-білого (*Nymphaeeta candidae*) – р. Десна, заплавні озера Десни;

угруповання формації плавуна щитололистого (*Nymphoideta peltatae*) – відрізок Десни від с. Сverdlovka до с. Розлети, озеро Хатинь;

угруповання формації сальвінії плаваючої (*Salvinietia natantis*) – північний відрізок Десни на території НПП, заплавні озера Десни.

Особливістю рослинності НПП "Мезинський" в цілому є те, що вона характеризується значною різноманітністю та комплексністю, відсутністю великих площ, зайнятих однорідною рослинністю.

Станом на початок 2009 року на території НПП відмічено 670 видів судинних рослин. При вивченні флори НПП "Мезинський" в період 1980-2009 рр. виявлено ряд рідкісних видів, що надає території особливої наукової цінності (Андрієнко, Устименко, 1982, 1984; Карпенко, Графін, 2004, 2007; Карпенко, 2008, 2009); найбільша кількість раритетних видів зосереджена в центральній і східній, більш багатих за рослинним покривом, частинах території парку.

На території НПП "Мезинський" виявлено 16 видів судинних рослин, занесених до Червоної книги України:

- баранець звичайний (*Huperzia selago* (L.) Bernh ex Schrank) – одна популяція діаметром до 0,5 м. на північному схилі яру, близько 2 км на південь від с. Радичів;

- водяний горіх плаваючий (*Trapa natans* L.) – рідко, північний відрізок Десни на території НПП;

- гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis* L.) – розсіяно в широколистяних лісах (урочища Рихлівська дача, Вишеньська дача);

- зозулинець шоломоносний (*Orchis militaris* L.) – на лучній ділянці, на південь від с. Радичів;

- зозулині сльози яйцевидні (*Listera ovata* L.) – переважно популяції малочисельні, але трапляються по 40-50 екземплярів біля сіл Радичів та Розлети;

- коручка темночервона (*Epipactis atrorubens* Schult.) – рідко на узлісних ділянках, в окол. сіл Великий ліс, Радичів та Розлети;

- коручка чемерниковидна (*Epipactis helleborine* L.) – незначні популяції, в окол. сіл Великий ліс, Радичів та Розлети;

- лілія лісова (*Lilium martagon* L.) – малочисельні розсіяні популяції по 3-5, місцями до 10 особин, заказник "Рихлівська дача", окол. сіл Радичів, Вишеньки та Великий ліс;

- любка дволиста (*Platanthera bifolia* L.) – спорадично в лісових масивах, біля сіл Радичів, Сverdlovka, Бужанка, Великий ліс (популяції чисельністю до 10 екз.);

- любка зеленоквіткова (*Platanthera chlorantha* Cust.) – в березняках, спорадично, по всій території НПП;

- пальчатокорінник м'ясочервоний (*Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó) – заболочені ділянки в окол. сіл Мезин і Кирилівка;

- пальчатокорінник плямистий (*Dactylorhiza maculata* (L.) Soó) – заболочені ділянки, окол. сіл Радичів і Вишеньки;

- плавун щитололистий (*Nymphoides peltata* O. Kuntze) – популяції багаточисельні, озеро "Хатинь", відрізок Десни від с. Мезин до с. Розлети

- плаун річний (*Lycopodium annotinum* L.) – спорадично в північній частині, в окол. сс. Мезин, Курилівка та Радичів;
- сальвінія плаваюча (*Salvinia natans* L.) – рідко, північний відрізок Десни на території НПП, заплавні озера Десни;
- цибуля ведмежа (*Allium ursinum* L.) – чисельні популяції в центральній частині парку (66 кв. Понорницького лісництва), спорадично урочище “Великий ліс”, околиці х. Рихли.

До Додатку I Бернської конвенції занесено 3 види, виявлених на території НПП “Мезинський”. Це згадані вище водяний горіх плаваючий, сальвінія плаваюча та юрінея волошковидна (*Jurinea cyanoides* (L.) Rchb.), яка зростає в псамофітних угрупованнях соснових лісів та на узліссях.

З Європейського Червоного списку на території НПП відмічено 3 види, серед них щавель український (*Rumex ucrainicus* Fisch. ex Spreng), глід український (*Crataegus ucrainica* Pojark.), козельці українські (*Trarogon ucrainicus* Artemcz.). До Червоного списку МСОП занесено глід український.

Досить цінними на території НПП є популяції (6 місцезростань) реліктового виду страусового пера звичайного (*Matteuccia struthiopteris* (L.) Tod.), який в місцях зростання утворює групи, що нараховують від 25 до 100 і більше екземплярів. Всього на території НПП виявлено 15 видів папоротеподібних. Серед них букова папороть (*Phegopteris connectilis* (Michx.) Watt), багатоніжка звичайна (*Polypodium vulgare* L.), багаторядник шпигуватий (*Polystichum aculeatum* (L.) Roth), багаторядник Брауна (*Polystichum braunii* (Spenn.) Fee).

На території НПП виявлено 3 популяції вільхи сірої (*Alnus incana*), які знаходяться на днищах ярів (окол. с. Покошичі, ландшафтні заказники “Мезинська Швейцарія”, “Свердловський”, (Карпенко, Графін, 2005)).

Основними культурами (на площі 6843 га ріллі), що вирощувалися агропідприємствами на території НПП, були кормові та зернові, значно скоротилися площі посівів технічних культур порівняно з минулими роками, під овочами зайнято 4 га. Кількість відвідувачів НПП становить від 2 до 4 тис. чол., в основному вони були пов'язані з відвідуванням Мезинського народного археологічного науково-дослідного музею, його філіалу в с. Свердловка та 10 створених рекреаційних пунктів.

Частина сільгоспугідь (в основному землі запасу, частково розпайовані землі) нині не використовуються і є перелогами стадії формування угруповань пірью повзучого (*Elytrigia repens*). На перелогових територіях навколо лісових масивів відбувається заростання осикою (*Populus tremula*), місцями сосною звичайною

(*Pinus sylvestris*), березою (*Betula pendula*), кленом ясенolistим (*Acer negundo*) і робінією (*Robinia pseudoacacia*).

Станом на листопад 2009 р. функціональне зонування території в стадії завершення розробки, його проектантом виступає ДП “Харківагроліс”.

До складу НПП увійшло 9 існуючих природно-заповідних об'єктів, які мають статус заказників: ландшафтний заказник загальнодержавного значення “Рихлівська дача” (789 га), ботанічний заказник місцевого значення “Дубравка” (742 га), ландшафтні заказники місцевого значення “Мезинська Швейцарія” (154 га), “Криничне” (36 га), “Коропський” (114 га), “Свердловський” (159 га), “Жуків яр” (118 га), “Зміївщина” (247 га); лісовий заказник місцевого значення “Вишеньська дача” (678 га).

Список літератури

1. Андриенко Т. Л., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Растительный мир Украинского Полесья в аспекте его охраны. – К.: Наукова думка, 1983. – 216 с.
2. Андрієнко Т.Л., Шеляг-Сосонко Ю.Р., Устименко П.М. Лісова рослинність запроєктованого Мезинського національного природного парку // Укр. ботан. журн. – 1982. – 39, № 2. – С. 74-81.
3. Екологічна мережа Новгород-Сіверського Полісся. / С.М.Панченко, Т.Л.Андрієнко, Г.Г.Гавриць, Ю.В.Кузьменко. – Суми: Університетська книга, 2003. – 92 с.
4. Карпенко Ю.О. Графін М.В. Ценотичні особливості лісових дач південного сходу Новгород-Сіверського Полісся // Актуальні питання ботаніки та екології. Мат-ли конф. молодих вчених-ботаніків України. - Чернігів, 2000. – С.34-35.
5. Карпенко Ю.О. Заплавні системи як сполучні території структурних елементів екомережі (на прикладі Чернігівської області) // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2007. – № 11 (ч.2). – С. 213-218.
6. Карпенко Ю.О. Поліський екокоридор на Чернігівщині // Жива Україна – К., 2006. – С. 3-4.
7. Карпенко Ю.О., Графін М.В. Видове різноманіття, еколого-ценотичні особливості та поширення папоротеподібних на Чернігівщині // Вісн. ЧДГУ імені Т.Г.Шевченка. Вип. 40. Сер: біол. науки: № 1. – Чернігів, 2006. – С. 13-18.
8. Карпенко Ю.О., Графін М.В. Ландшафтний заказник загальнодержавного значення “Рихлівська дача”. – Чернігів, 2007. – 56 с.
9. Карпенко Ю.О., Дадашева Т.Г. Природно-заповідний фонд Чернігівської області: історія формування. сучасний стан та перспективи

розвитку // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2007. – № 11 (ч.2). – С. 204 – 209.

10. Карпенко Ю.О., Яковенко О.І., Графін М.В. Поширення *Matteuccia struthiopteris* (L.) Tod. на Чернігівщині // Природничі науки на межі тисячоліть (до 70-річчя природничо-географічного факультету НДПУ). – Ніжин, 2004. – С. 42-43.

11. Мулярчук С.О. Поширення ялівця звичайного (*Juniperus communis* L.) // Укр. ботан. журн. – 1962. – 19, № 6. – С. 97-99.

12. Мулярчук С.О. Рослинність Наддеснянської вододільної рівнини // Укр. ботан. журн. – 1965. – 22, № 2. – С. 56-63.

13. Мулярчук С.О. Рослинність Чернігівщини. – К.: Вища школа. – 1970. – 209 с.

14. Панченко С.М., Карпенко Ю.О., Графін М.В. Флористичні знахідки на північному сході України // Укр. ботан. журн. – 2006. – 63, № 1. – С. 40-46.

15. Панченко С.М., Лукаш О.В., Чорноус О.П. Весняні ефемероїди листяних лісів Лівобережного Полісся. // Укр. ботан. журн. – 2006. – 63, № 5. – С. 671 – 680.

16. Панченко С.М., Онищенко В.А. Широколистяні ліси Наддеснянської вододільної рівнини з точки зору флористичної класифікації // Вісн. Луганськ. нац. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 2005, № 3 (83). – С. 69-85.

17. Перспективная сеть природно-заповедных объектов Украины / Под общ. Ред. Ю.Р. Шеляга-Соссонко. – Киев: Наук. думка, 1987. – 292 с.

18. Природно-заповідний фонд Чернігівської області / Під заг. ред. Ю.О. Карпенка. – Чернігів, 2002. – 240 с.

19. Семеніхіна К.А. Нові місцезнаходження рідкісних водних видів у заплавах водойм ріки Десни // Укр. ботан. журн. – 1979. – 36, № 3. – С. 214-218.

20. Семеніхіна К.А. Прибережно водна і водна флора р.Десни і водойм її заплави межах УРСР // Укр. ботан. журн. – 1982. – 39, № 2. – С. 57-62.

21. Слободян С.О. До вивчення питання природного поширення граба (*Carpinus betulis* L.) у Чернігівській області УРСР // Укр. ботан. журн. – 1963. – 20, № 4. – С.73-79.

22. Устименко П.М. Растительность и флористические особенности запроектованого Мезинського государственного природного национального парка и его функциональное зонирование. Автореф. дисерт. на соиск. учен. степ. канд. биол. наук (03.00.05. – ботаника) – К.: 1986. – 14 с.

23. Устименко П.М. Рослинність лісового масиву “Великий ліс” // Укр. ботан. журн. – 1983. – 40, № 3. – С. 92-97.

24. Устименко П.М. Флористичні знахідки на території запроектованого Мезинського національного природного парку // Укр. ботан. журн. – 1984. – 41, № 4. – С. 64-67.

25. Устименко П.М. Функціональне зонування запроектованого Мезинського національного природного парку // Укр. ботан. журн. – 1986. – 43, № 3. – С. 99-102.

26. Устименко П.М., Андрієнко Т.Л. Нові місцезнаходження *Matteuccia struthiopteris* (L.) Tod. на Лівобережному Поліссі // Укр. ботан. журн. – 1982. – 39, № 1. – С. 87-90.

27. Фіторізноманіття Українського Полісся та його охорона / Під заг. ред. Т.Л. Андрієнко. – К.: Фітосоціоцентр, 2006. – 316 с.